

'Een treurig, duister, woest sprookje.' – *Neue Zürcher Zeitung*

SIBYLLE

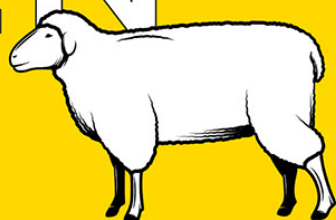
BERG NOG

BEDANKT

ROMAN · SIGNA TUUR

VOOR DIT

LEVEN

Over het boek

Al bij Toto's geboorte klaagt de vroedvrouw dat ze nog nooit zo'n vreemd kind op de wereld heeft geholpen. Het wordt niet beter, want Toto is geslachtloos en men besluit er een jongen van te maken. De moeder, die geen werk of partner heeft, is aan de drank en vergeet het kind vaak. Het panorama van ellende breidt zich verder uit, naar een weeshuis, een pleegfamilie op het platteland en dan naar het vrije Westen, waar Toto, ondanks zijn talenten – een absoluut gehoor en een prachtige falsetstem – weer op allerlei manieren te maken krijgt met het slechtste in de mens.

Nog bedankt voor dit leven ontvouwt een bijna tastbare kracht, en werkt als een lange parabel over hoe het goede het aflegt tegen de zielloosheid. Een boek dat niet uit is op subtiele nuances, maar dat doelbewust wil aankomen als een mokerslag.

De pers over het boek

'Dit is geen roman, dit is een manifest. Een schreeuw van woede, een daad van twijfel, een spugen in het gezicht van de wereld, daar waar ze door mensen wordt bevolkt althans.' – *Welt Online*

'Anders dan Toto is Sibylle Berg een onverbiddelijke observator. Al vele jaren onderzoekt ze het zielenleed van onze tijd. Daarbij heeft ze een eigen, unieke toon ontwikkeld die wordt gevoerd door zowel diepzinnige esprit en boosaardig cynisme als ernstige kritiek.'
– *Frankfurter Allgemeine Zeitung*

'Een lonende kwelling en een wonderwerk van intelligente uitweidingen en briljante geestigheden.' – *Der Spiegel*

'De auteur Sibylle Berg schrijft grandioos pessimistische boeken, maar ze is een zeer zachtvaardig mens, voor wie je geen angst hoeft te hebben.'
– *Frankfurter Allgemeine Zeitung*

'De decadentie die Berg zich veroorlooft, heet: het genadeloze vertellen.'
– *Zeit Online*

'Toto is niet zozeer een personage als wel het slechte geweten van de neoliberale wereld.' – *Welt Online*

Over de auteur

Sibylle Berg (Weimar, 1962) volgde een opleiding tot poppenspeelster, maar had in 1984 de mogelijkheid om naar West-Duitsland te verhuizen. Inmiddels woont ze alweer jaren in Zürich. Berg schrijft romans, theaterstukken, essays, kranten- en tijdschriftenartikelen en columns, onder andere voor *Die Zeit* en de *Süddeutsche Zeitung*. Op dit moment is ze mogelijk Zwitserlands bekendste auteur.

Wilt u op de hoogte worden gehouden van de romans en literaire thrillers van uitgeverij Signatuur? Meldt u zich dan aan voor de literaire nieuwsbrief via onze website www.uitgeverijsignatuur.nl.

Sibylle Berg

Nog bedankt voor dit leven

Vertaald door Goverdien Hauth-Grubben

SIGNATUUR

2014

© Carl Hanser Verlag München 2012
Oorspronkelijke titel: Vielen Dank für das Leben
Oorspronkelijk verschenen bij Carl Hanser Verlag
Vertaald uit het Duits door Goverdien Hauth-Grubben
© 2014 Uitgeverij Signatuur, Utrecht en Goverdien Hauth-Grubben
Alle rechten voorbehouden.

Omslagontwerp: Wil Immink Design
Omslagbeeld: Wil Immink Design/ Thinkstock
Typografie: Pre Press Media Groep, Zeist

ISBN gebonden editie 978 90 5672 483 2
ISBN e-book 978 90 449 7021 0
NUR 302

Eerste druk, juni 2014
Tweede druk, e-book, juni 2014

De vertaalster ontving voor deze vertaling een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds.

Deze vertaling kwam mede tot stand dankzij een subsidie van Pro Helvetia, Swiss Arts Council

swiss arts council

prohelvetia

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Inhoud

Het begin 7

1966-2000 11

Het midden 169

2000-2010 175

Het einde 259

2010-2030 265

HET BEGIN

Er zal wel niemand zijn die zich de koude zomer van 1966 kan herinneren. Normaal gesproken hing er in dat jaargetijde een geur van bloeiende acacia's over het socialistische deel van het Noord-Europese land.

1966 rook naar niets.

Je had toen nog geen vloerverwarming, geïsoleerde ramen of uitnodigende open haarden; de inwoners van de kleine stad leden kou, waren slechtgehumeurd en hadden stijve vingers. Het was alsof de Koude Oorlog voelbaar was. De aanhangers van het socialistische en de aanhangers van het kapitalistische systeem streden, zo hoorde je overal zeggen, om de wereldheerschappij, maar hoe dat zou aflopen stond nog niet vast en het had maar weinig invloed op het leven van de mensen in hun kleine stad. Degenen die onder het socialisme leefden, wisten niet beter: ze waren gewend aan lege schappen, aan kool, één soort appels en aan rabarber in de zomer. De wereld was destijds klein en niet erg angstaanjagend, ze was overzichtelijk en hield op bij de stadsgrens. Het was het leven van voor het internet en de media, je had alleen de krant, en journalisten droegen verkreukelde pakken. De wereld behoorde toe aan de mannen, en hier, in het oostelijke deel van het in goed en kwaad verdeelde land, verbaasde niemand zich daarover. Kleurlingen had je alleen in Afrika en in boeken, je hoefde slechts te begrijpen wat er in de kleine stad of in het kleine land gebeurde, en dat was niet veel en het stond in de krant. Een fabriek werd in gebruik genomen, een vijfarenplan gehaald, de buurman kreeg een piepklein personenautootje van perskarton, waar hij tien jaar op had gewacht en waarmee hij naar de districtshoofdplaats reed, want daar kon je chocolademelk krijgen. Als ze wat gevoeliger waren, de mensen, dan keken ze soms een beetje moeilijker ademhalend naar hun grauwe straten, maar ze beseften niet dat ze de kleuren misten of de heuglijke voordelen van het consumeren, en ze werden overvallen door een welhaast verlamme verving. Zo, dat is het dan, voor altijd, konden ze tegen zichzelf zeggen, de gevoelige naturen, dit is dus mijn leven, veel meer lijkt er niet in te zitten.

1966-2000

Gaat ie dan

Duizenden heb ik er hier gehad, maar niet één die zich zo beuzelachtig gedroeg, zei de vroedvrouw. Beuzelachtig, dat zei ze met opzet, ze hield van ouderwetse woorden.

Ze keek daarbij de vrouw die voor haar lag niet aan, maar bestudeerde haar eigen handen, die in plastic handschoenen staken. Ze was verzot op haar handen. Kijk maar, dat zijn handen die van aanpakken weten, legde ze de jonge leerling-vroedvrouwen uit, die vervolgens het hoofd lieten hangen, want over zulke indrukwekkende kolenschoppen als hun bazin beschikte niemand.

De vroedvrouw had hele generaties jonge moeders getraumatiseerd. Velen zouden nooit meer naar hun kinderen kunnen kijken zonder daarbij nerveus met een ooglid te trekken.

De kraamvrouw trok ongecontroleerd met haar ooglid. De niet meer jonge vrouw, die met haar benen aan een gynaecologische stoel was vastgegespt, wist het: mocht deze baby een opvallende geboortefwijking hebben, dan lag dat aan haar en aan haar gebrekkige bereidheid om te persen. Het metaal was zo koud dat ze zich nog maar op één ding kon concentreren: op de kou die van haar benen naar haar lichaam oversloeg. Er zou iets verschrikkelijks met haar kind gebeuren; dit alles, de koude zomer, de pijn, was een straf omdat ze een sloerie was.

Wat een sloerie! dacht de vroedvrouw. Geen wachtende man op de gang, smerig ondergoed, de adertjes op de neus gesprongen, ze kende dat soort. De vroedvrouw had geen medelijden met vrouwen. Als ik medelijden zou voelen, zou ik dit beroep niet naar behoren kunnen uitoefenen, zei ze zo nu en dan ongevraagd, want ze was niet iemand van wie anderen iets wilden weten. Het was niet duidelijk of ze door haar onaantrekkelijkheid zo hard was geworden of dat het precies andersom was. In het kleine communistische land werd maar weinig aandacht geschonken aan de psychische bijzonderheden van mensen.

Wat hier als communisme in praktijk werd gebracht, kwam in hoge mate tegemoet aan de onbehouwen aard van de vroedvrouw.

Ze versmaadde blijdschap en verstrooiing. Je zou haar levensinstelling zenboeddhistisch kunnen noemen, maar dat soort pasklaar gemaakte adaptaties van het geloof zou in de burgerlijke middenklasse van het Westen pas later opgang maken.

De vroedvrouw woonde in een onderverhuurde kamer. Er stond een elektrische kookplaat achter een bruin gordijn en verder een grote kast, alsof er een dode walvis lag, niets waarop je je blik prettig kon laten rusten, maar rusten kan ook nog na de dood, dacht de vroedvrouw en zonder mededogen vervulde ze haar plicht: kleine communisten op de wereld helpen zetten.

De vroedvrouw was niet gewend moeilijk grijpbare toestanden in zichzelf als gevoelens te herkennen. Alleen het weekend bezorgde haar een gevoel van onbehagen, als ze ongemakkelijk in haar kamer zat en boeken over het werk van grote virologen las. Robert Koch nam zijn netten mee, hij ving en verjoeg de boze tsetsee, mompelde ze op momenten van grote concentratie, en de leerling-verpleegsters zouden hun leven lang ineenkrimpen als de naam Robert Koch viel.

De minachting die de vroedvrouw voor haar patiëntes voelde, kwam voort uit haar grote afkeer van vrouwen. Er was er in de geschiedenis niet één die iets gepresteerd had wat haar respect afdwong, en ook het seksuele dat aan het vrouw-zijn kleefde, stootte haar af.

In de verloskamer was het koud.

Het ziekenhuis was koud. Het land ging gebukt onder een van die ijzige zomers die maar eens in de honderd jaar voorkomen, misschien ook vaker, want van het klimaat kun je niet op aan. Vast stond alleen de levering van brandstof. Er waren geen kolen. Natuurlijk waren er geen kolen in de zomer, op catastrofes was het reëel bestaande socialisme evenmin voorbereid als op een vreugdevolle bevalling. Als een zwangere vrouw destijds dwaasheden zoals water-, thuis- of 'voel'-bevallingen in kraamhuten zou hebben verlangd, was ze vermoedelijk afgevoerd naar een rustig gelegen instelling ergens ver weg van de beschaving.

Kwam dat kind nou maar, dan konden ze me losmaken! In de pauze tussen de weeën voelde de vrouw zich onaangenaam geketend. De neonbuis aan het plafond flikkerde, de vrouw zag hoe haar

adem condenswolkjes vormde, in de verte hoorde ze het gerammel van bestek. Ze zullen hetgeen ik misschien ga baren, vast toebereiden. Met een mosterdsausje.

In culinair opzicht was men in het vaderland van de vrouw niet bepaald verwend, en niemand zou dan ook op het idee zijn gekomen zijn kind op te dienen tussen vier toefjes vlierbessenmousse met een notensmaakje, maar toen, bij de gedachte aan de saus die over haar baby zou worden uitgegoten, kwam hij uit haar gegleden.

Eindelijk! zei de vroedvrouw.

Het is een ... ging ze voort, verstomde plotseling, en het werd doodstil in de verloskamer. Na seconden van zacht gefluister hoorde de vrouw iemand zijn keel schrapen, toen werd de baby in een doek gewikkeld en aan haar overhandigd. Het is gezond. Geloof ik, zei de vroedvrouw. De dokter zal u meer vertellen.

De vrouw bekeek het kind. Het hoofd leek in zijn absurde rondheid een beetje te groot, maar verder kon ze geen afwijkingen ontdekken die zo'n bevreemdende atmosfeer in de verloskamer zouden rechtvaardigen. Merkwaaardig was alleen de blik van het kind, bijna volwassen en moe. Als je dit hummeltje intelligentie zou willen toedichten, moest je wel geloven dat het onmiddellijk terug wilde naar waar het vandaan was gekomen.

Ik heb nooit een kind gewild, dat maakt geen zin. De vrouw zuchtte. Dat is grammaticaal onjuist, wierp de vroedvrouw tegen. De vrouw moest hardop hebben gedacht, en ze rolde met haar ogen. Ze haatte taalkundige betweterij, die ophef over vermeende onjuistheden. Alles moest correct zijn in dit land en alles moest nut hebben. Op elk gebied had je diploma's nodig, of je nu een schoonmaakster met een staatsdiploma of een nachtwaker was, je moest je klassieken kunnen citeren en het was absoluut noodzakelijk dat al het schoonmaakpersoneel het periodiek systeem van de elementen vanbuiten kende. Zelfs het beheren van een toiletgebouw vereiste een toelatingsexamen, een opleiding, en het schreeuwde gewoonweg om een doorlopende controle van de geestelijke gesteldheid van de verantwoordelijke.

Haar gesteldheid was onduidelijk, er lag een baby op haar, die met zijn grote hoofd iedereen liet zwijgen.

Het kind was slechts ten gevolge van enkele luttele seconden op

de wereld, ten gevolge van dat ene moment in een nacht die naar tapkashout en alcohol had geroken. De kleine Poolse kolensjuwer en de dikke oude huismeester, allebei waarschijnlijk niet met een buitengewone erfmasse uitgerust, kwamen als verwekker in aanmerking, of misschien niet, ze had het zich 's ochtends zo vaag herinnerd dat het ook een droom geweest kon zijn. De vrouw, nu moeder, had haar zwangerschap te laat opgemerkt, ze kende zichzelf niet goed genoeg en haar leven was te troebel, ze zou zich vermoedelijk tot aan haar dood het medelijdende hoofdschudden van de gynaecoloog herinneren. En ook de terugkeer naar huis vanuit de praktijk, die haar voorkwam als de lange route door oorlogsgebied. Nooit meer zouden de treurige straten van haar treurige stad zo'n aangenaam eenzame indruk maken.

Toen ze uit de beugels werd losgegespt, werd ze bij het opstaan zelfs ondersteund door een verpleegster, een service die boven verwachting was, een andere verpleegster pakte de baby en verdween ermee, zijzelf stond nog een beetje wankel op haar ijskoude benen. Ze werd naar de ziekenzaal gebracht en ze mocht zich aankleden, ze zou zelfs een douche hebben mogen nemen. Een douche of een bad was een godsgeschenk, dat ze onder andere omstandigheden onmiddellijk zou hebben aangenomen. Jammer genoeg was die zomer ook het water koud, en dus waste ze zich maar vluchtig, voor de ogen van de zes andere vrouwen in de ziekenzaal. Een geboorte is geen bijzonder glamoureuze gebeurtenis. De vrouw begaf zich nu, zoals haar was opgedragen, met haar kleine weekendtas naar de spreekkamer van de chef-arts.

Zo, mevrouw ... zei dokter Wagenbach en hij keek haar daarbij niet aan, een kale man met opvallend rafelige oren, alsof ze 's nachts met katten vochten, die oren, hartelijk gefeliciteerd met de geboorte van uw baby, zei dokter Oor, en voordat ze kon antwoorden dat het heus voldoende was om haar alleen mevrouw te noemen, vervolgde hij zijn betoog. Dat een kind met meerduidige geslachtskenmerken wordt geboren, is nu eenmaal geen zeldzaamheid. We kunnen daarin operatief verbazingwekkende dingen bereiken. Ziet u, we hebben hier een penis, die ook een clitoris zou kunnen zijn, op de röntgenfoto zien we eierstokken en testikels. Sinds dokter Money is het gebruikelijk niet-eenduidige kinderen het geslacht toe te wijzen

dat operatief het eenvoudigst te verwezenlijken is. Is het lid zo klein dat een bruikbare penis ook met omvangrijke operatief-reconstructieve ingrepen waarschijnlijk niet tot stand gebracht kan worden, dan wordt er besloten dat het om een meisje gaat. We leggen een nieuwe vagina aan, maar die moet dan wel langere tijd door het inbrengen van een voorwerp worden opgerekt. Een komkommer bijvoorbeeld, zei de chef-arts, en hij lachte niet eens om zichzelf. De vrouw kon de zinnen van de arts niet in verband brengen met de baby, met wie zij zich evenmin verbonden voelde. Waar lijkt het dan het meeste op, vroeg ze aan de arts. Die keek haar kort aan, en de vrouw meende een lichte weerzin op zijn gezicht te bespeuren.

Het is een niets, zei hij.

Als u het goedvindt, maak ik snel een paar foto's, en zonder haar antwoord af te wachten pakte hij de baby en hield hem met zijn ene hand vast, terwijl hij met de andere fotografeerde. De vrouw bekeek het kind aandachtig. Tegen een niets zou ze geen bezwaar hebben gehad, maar de baby leek te weinig op een niets om hem te kunnen negeren. Het kind hing aan de hand van een man met misvormde oren en keek haar aan. Laat me gewoon met rust, leek zijn blik te zeggen, maar dat was waarschijnlijk weer een interpretatie, want de vrouw had ooit gelezen dat het denkvermogen van een baby niet ver boven dat van een stofzuiger ligt. Ze kon op het moment geen verstrekkende beslissingen nemen, later, als ze uitgerust was, zei ze en ze nam afscheid. Even verscheen er op het gezicht van de dokter een onwillige grijns, waarschijnlijk had hij zich al voorgesteld hoe hij een gleufje zou graven in het babylijfje, misschien had hij aan het bloed gedacht en aan het gevoel van welbehagen wanneer devote assistentes handschoenen over zijn gesteriliseerde handen zouden trekken.

Met de baby als een gekrompen volwassene op haar arm, zelfs zijn volle zwarte haar was als vanzelf in een keurige zijscheiding gevallen, verliet de vrouw het ziekenhuis, maar niet voordat ze een document had ondertekend waarin stond dat ze dat op eigen verantwoording deed. Een ongebruikelijke woordkeuze in het land waar voormalige nationaalsocialisten communistje speelden en vrijwel iedereen elke verantwoording met grote bereidwilligheid had afgestaan. Het is iets wat genetisch verankerd is in dit volk,

om het even wat voor toneelstuk het dan opvoert, dat afstaan van verantwoordelijkheid, en ze doen het graag, om vervolgens overgeleverd te zijn aan goedkeuring en bestraffing. Een sadomasochistische volksziel, voor het geval dat een volk een ziel kan hebben, voor het geval dat er zoiets bestaat en het niet slechts de eenvoudige voorstelling is van de stemming die een vreemdeling in de straten van een land waarneemt.

Traag blies een koude wind laaghangende regenwolken over de straten, waarlangs niemand stond om de vrouw toe te juichen voor de vervulling van haar evolutionaire plicht.

Op de weg, die leeg was en waaraan geen voorbijgangers stonden, kwam ze voorbij de instantie die tot taak had kinderen te registreren en overlijdensverklaringen te catalogiseren. Omdat de baby zweeg en de vrouw geen idee had hoe lang dat zou duren en of ze binnen afzienbare tijd ergens naartoe zou kunnen gaan zonder dat er een eventueel huilend kind tegen haar aan lag, kon ze de formaliteiten net zo goed meteen afhandelen en ze betrad het gebouw waar, zoals overal ter wereld, de burger zijn plaats gewezen werd, in deemoedige wachthouding op ongemakkelijke banken. De vrouw was dankbaar voor de adempauze, want ze wist niet goed hoe ze zich na haar terugkeer in haar leven moest gedragen.

Na twee uur, terwijl de baby belangstellend haar gezicht had bestudeerd, stond ze voor de schrijftafel van een persoon die ook voor een ploeg geen slecht figuur zou hebben geslagen. De stem van de vrouwelijke ambtenaar voor het leven had die bijtende boventoon die je trommelvlies onaangenaam laat trillen. Dat is dus wat de taal van het land elders een slechte naam heeft bezorgd, waardoor ze in de rest van de wereld, die door de vrouw overigens nooit aanschouwd zou worden, het pseudoniem is geworden van het met snerpende stem uitdelen van bevelen. Ze zag de ambtenaar rood aanlopen. Dat hebben we hier nog nooit meegemaakt, dat een geslacht onbepaald is, dat kan ik niet dulden, wat moet er van ons worden als iedereen naar eigen goeddunken zijn geslacht kan bepalen. Hoe moeten wij onderbouwde statistieken opstellen als Jan en alleman maar wat met zijn genitaliën aanrommelt. Een vader heeft 'het' zeker niet, vroeg de ambtenaar zonder de vrouw aan te kijken. Haar met kraters van ellende bezaaide gezicht maakte het mogelijk

de film in haar binnenste te bekijken. Een sloerie, waarschijnlijk zo'n artistiek type, elke nacht met een andere alcoholist naar bed, en dan krijg je allicht zoiets. Nadat de vrouw de voordracht van de ambtenaar had aangehoord zonder die te onderbreken met de opmerking dat ook in háár geval een geslachtsbepaling moeilijk zou zijn, besloot ze van haar kind een jongen te maken. Onmiddellijk kwam de overheidsdienares tot rust. Haar gezicht nam een normale kleur aan, de orde was hersteld, de aangifte gedaan, de baby officieel een mens.

En verder

Toen de vrouw later haar woning betrad, kwam de verschaalde geur van niet-geluchte kamers haar tegemoet. Bij alle verwaarlozing heerste er in de vertrekken een uitgesproken neiging tot burgerlijk uiterlijk vertoon: de canon van de wereldliteratuur, stapels klassieke grammfoonplaten en antieke meubels vormden de achtergrond voor de als door een fantasieloze decorbouwer met lege flessen en volle asbakken geënsceeneerde ellende. Brecht staat weer eens op het programma, en iedereen kan meezingen.

De baby leek overdreven langzaam, bijna provocerend rond te kijken. De vrouw zag hoe zijn grote hoofd traag de bewegingen van zijn ogen volgde. Na een draai van 180 graden deed de baby zijn ogen dicht, en de vrouw meende hem te horen zuchten.

Er was niemand die zich op dit nieuwe mensenkind verheugde, geen bed, geen hemeltje, geen speelgoed dat op hem of haar, of wat het ook mocht zijn, stond te wachten. De vrouw legde het kind op de matras en begon het uit te kleden. Met behoedzame weerzin verwijderde ze de luier, laag na laag, ze stopte even, haalde diep adem om ten slotte tussen de beentjes te kijken en te ontspannen. Er was niets om bang voor te zijn, het kind leek op een plastic pop, het zag er netjes uit, gesloten, dichtgenaaid. Zozo, fluisterde ze, jij bent dus een ding, een hondje, dan noem ik je Toto.

Toto.

Het kind keek haar rustig aan, alsof het doorhad in welke situatie het zich bevond, naakt op een matras in een woning waar niemand blij was het te zien, verwonderd, maar niet aangetast in zijn eer. De vrouw, onaangenaam getroffen door die wonderlijke blik, pakte de baby weer in en verliet het huis om babyvoeding en luiers te gaan kopen. En misschien wat alcohol. Of misschien om niet meer terug te komen. Het was in die tijd nog niet gebruikelijk overdreven veel aandacht aan je kinderen te schenken. Ze kregen niet tot hun zesde levensjaar de borst, ze werden niet met kniebeschermers naar crèches gereden en ook werden ze niet naar in het bos gelegen kleuterscholen of naar de kinderpsycholoog gebracht. Kinderen vormden

niet de zin van het leven van volwassenen en ritalin was nog niet uitgevonden. Toch aarzelde de vrouw even, alsof ze vermoedde dat je baby's niet alleen in alcoholistenwoningen moest laten liggen, maar ze kon met haar aarzeling geen rekening houden. Te sterk was haar verlangen naar verstrooiing en een kleurige roes, te machtig de wens om te vluchten, ik ben even weg, nergens aankomen, zei ze tegen Toto, ze trok de deur achter zich dicht en haalde diep adem. Maar tussen de huizen werd ze meteen treurig, de stemming die van de afbrokkelende voorgevels, van de onbehandelde schietgaten uit de laatste oorlog en van de lege winkels leek uit te gaan, maakte haar langzaam, alsof ze in stilstand onder water liep. Diezelfde verlamming had zich ook meester gemaakt van alle mensen die met gebogen hoofd door de straten schuifelden, vooral niet opkijken, niet wakker worden, gewoon doorslapen, op een ufo wachten. De stemming in de proeftuin van het socialisme was zo doordringend troosteloos, de gezichten waren zo moe dat ook zonneschijn nauwelijks hielp. Alsof zelfs jonge mensen niet meer verliefd werden, ze uit verveling paarden en alleen om aansluitend een eigen woning te krijgen waarin ze vervolgens konden gaan zitten wachten. Als je het kapitalisme van mensen afpakt, blijft er niet veel van hen over.

De vrouw kocht stoffen luiers, die je na gebruik moest uitkoken, het was haar allemaal een raadsel, ze kocht gedroogd voedsel, in de hoop dat de voedingskwestie daarmee opgelost was, misschien deed ze de voeding maar gewoon in een bakje op de grond, dan kon de baby daaruit eten. Op de terugweg kwam ze langs een van de kroegen waar ze tot een paar weken geleden nog haar nachten had doorgebracht. Nu lag de rokerige ruimte er eigenaardig vreemd bij, het rook er naar bier en naar te veel duisternis. Een moment vroeg ze zich af wat ze hier had gedaan. Met wie had ze gepraat en waardoor was het misverstand ontstaan dat ze hier haar vrienden trof? Aan de bar zat een man, ineengezakt, op het strand aangespoeld, een stuk afval leek het, door niemand ooit aangeraakt. De vrouw kende hem. Hij was een van die mensen die in ziekenhuizen wonen. Aldoor hangen er slangetjes uit de buiken van mannen zoals hij, er wordt daar gesneden, getransplanteerd, verpot, om iets in leven te houden wat eigenlijk helemaal niet wil leven. De vrouw liep naar de gelige man toe, die even opkeek met ogen zoals honden

ze hebben, net zo zwaarmoedig en vertwijfeld, en ze wist weer wat ze hier had gedaan. Uit de radio klonk een oude Franse chanson, melancholie omhulde de vrouw en de man, ze zaten daar als twee aan hun rolstoelen gekluisterde passagiers in de danszaal van een zinkend schip.

Ze waren vertwijfeld en ze bedronken zich, ze duwden hun lichamen tegen elkaar in de roes die hen van hun remmingen bevrijdde, en om niet meer eenzaam te zijn.

De vrouw bedacht dat er een nieuw, heel klein mensje was dat ze kon laten groeien en dat altijd bij haar zou zijn, in elk geval tot het haar ging haten, als het verstand zijn intrede deed. Ze zou met haar kind in bed kunnen liggen, buiten zou sneeuw vallen en ze zouden samen boeken lezen en koekjes eten.

De vrouw haastte zich naar huis terug, ze was bang dat het kind zichzelf iets had aangedaan, maar toen ze de deur opendeed en het kind zag, hoe het nog altijd in dezelfde houding lag te wachten, begon het haar te dagen dat ze waarschijnlijk nooit vertrouwd met hem zou worden.

Hoe het keek! En als het nu tenminste nog zou huilen. Was het achterlijk? Normale kinderen huilden toch en zwaaiden met hun armpjes, en dat daar, dat lag daar maar en keek rustig naar zijn handje, het keek ernaar alsof het vermoedde dat er niemand was aan wie hij dat handje zou kunnen laten zien.

Wacht maar, de vrouw, die om een onverklaarbare reden een agressie in zich voelde opkomen jegens de rust van het kind, lachte, wacht maar, er zal niets gebeuren. Er is geen deur die opengaat en waardoor je echte ouders 'Verrassing!' roepend binnenvallen om jou mee te nemen naar het kapitalistische buitenland, waar ze een stoeterij hebben. Er komt niemand, je zult het met mij moeten doen.

Voorzichtig ging de vrouw zitten, ze had gehoord dat je je als eigenaar van een klein kind behoedzaam moest gedragen.

Ze moest nadenken, iets wat ze tijdens haar zwangerschap had vermeden. Ze wilde zich niet voorstellen hoe haar leven met een kind eruit zou zien, ze kon het zich niet eens zónder een tweede persoon voorstellen, dat leven van haar, dat in het afvoerputje was gevallen en dat nu ergens in het riool op een nieuwe strontgolf wachtte om eindelijk te worden weggespoeld.

Moe van zichzelf probeerde de vrouw met een liefdevol gezicht naar haar kind te kijken.

Ze trok een scheve mond. Met een merkwaardig vertrokken gezicht hield ze haar hoofd een beetje schuin, maar er kwam geen gevoel naar boven, niets in haar verlangde ernaar de baby aan haar borst te nemen, hem te wiegen en te beschermen.

Wie wilde er nou beschermen wat daar met een uitdrukking van superioriteit lag, zonder zich te verroeren, wie kon er nou genegenheid voelen voor wat eruitzag als een boeddha, als je niet eens wist wat een boeddha is? Wat wil je van mij? Kun je me dat vertellen? Waarom heb je je tussen mijn organen ingenesteld, parasiet die je bent, alleen om van me te eten, te groeien en nu hier te liggen en mij aan te staren? Je veracht me, nietwaar? Is dat wat je me wilt zeggen? Of wil je niet met me praten? Kom op! Zeg wat! Het kind zei niets. Toto ontving signalen, hij zag kleuren, vormen, die hij nog niet met voorwerpen of mensen in verband kon brengen. En hij voelde. In de aanwezigheid van zijn moeder overigens niet veel. Hij zag haar gezicht, maar daarop viel niets warmes te ontdekken. Toto voelde zich niet op zijn gemak en hij probeerde uit alle macht om daar verandering in te brengen. Hij sperde zijn ogen open, tuitte zijn lippen, hij zweeg om niet te storen, maar het gezicht van de enige contactpersoon in zijn leven veranderde niet. Dus gaf hij het op. Hij moest zijn krachten sparen, want het leven scheen vermoeiend te worden.

De vrouw wist niet goed wat ze moest denken of plannen, er lag daar gewoon een vreemd kind in haar kamer dat zou blijven tot het meerderjarig was. Een glaasje martini zou haar goeddoen, en dus dronk ze tot haar bewustzijn weer in het afvoerputje gleeed, waarna ze naast het kind op bed ging liggen.

Toen ze wakker werd, met een vieze smaak in haar mond en met hoofdpijn, zoals al jaren elke ochtend, merkte ze het kind eerst niet op, maar zag ze een moment lang alleen de kamer in al zijn onbegrijpelijkheid. In de hoek stond een gaskachel, daarnaast een badkuip en een tot aan het plafond reikende boiler, die op kolen werkte, die er niet waren. De vrouw vond het er aangenamer sinds ze haar matras in de keuken had gelegd. De slaapkamer keek uit op de donkere binnenplaats, waar het koud was, in elk jaargetijde, en

de geur van de toiletten die zich op elke verdieping bevonden, was er scherp. En de woonkamer was niet ingericht om er te wonen, maar deed dienst als museum om beelden uit het verleden op te roepen waaraan geen gevoelens verbonden waren. Ze zag de boeken en ze wist dat ze die allemaal ooit gelezen had. Vroeger, toen ze nog in een toekomst geloofde.

De keuken was het kleinste en warmste vertrek, alles wat ze nodig had, bevond zich binnen handbereik naast de matras, de pick-up en altijd, elke ochtend, dezelfde muziek, Robert Schumann, concert voor piano en orkest in a-klein, opus 54, gespeeld door Svjatoslav Richter, begeleid door het Warschau Filharmonisch Orkest. Ze kookte water, goot het bij het koffiepoeder en vulde het kopje verder met wodka. Die minuten 's ochtends, tussen ontwaken en een nieuwe roes, begeleid door de muziek uit haar jeugd, waren heilig voor haar. Ze zat op de keukenstoel en de baby hilde voor de eerste keer. Zachtjes, alsof hij zich schaamde nog niet de juiste woorden voor zijn behoeftes te kennen. Toto was boos omdat hij zich niet kon uitdrukken, een afschuwelijke toestand, die een volwassene alleen kan vergelijken met een noodsituatie in een vreemd land, waar hij geen woord van de taal begrijpt. Zijn eerste dagen op de wereld maakten Toto radeloos. Waarom er hier geen vriendelijkheid was, daar kon hij met zijn verstand nog niet bij.

De hoofdpijn van de vrouw werd erger, onwillig maakte ze een fles met klonterende babyvoeding klaar, die ze het kind het liefst in de handen zou hebben gedrukt om het naar buiten te sturen, en toch was er vervolgens bijna een moment van vrede toen ze haar koffie met wodka dronk, het kind zijn melige drankje nuttigde en daarna de vrouw aankeek met een blik die haar bijna aan het huilen maakte, omdat hij zo deemoedig leek. De vrouw sprong op, want als er iets was wat ze niet wilde, was het wel een mens die van haar afhankelijk was. Niets zo angstaanjagend als dat er iemand afhankelijk van jou is, plotseling, hoewel ze dat door haar beroep toch zou moeten kennen. Ze verzorgde oude mensen, seniele bejaarden, alcoholisten, bedplassers, die buiten haar niemand hadden die hen in leven hield.

Tot een paar jaar geleden had ze in een prehistorisch en oudheidkundig museum gewerkt. In die tijd maakte ze nog gebruik van haar

woonkamer, dronk ze 's ochtends koffie zonder wodka en droomde ze ervan archeoloog te worden, maar toen had ze zich gerealiseerd dat ook de archeologie haar niet zou bevrijden uit de gevangenis van het kleine land en uit de alomtegenwoordige zinloosheid van het leven. Ze was een van die ongelukkige mensen die het geschenk van het leven, waar ze niet om gevraagd hadden, het liefst naar de afzender zouden terugsturen.

De vrouw besepte dat alles vergankelijk is, en dat inzicht betekende voor haar geen bevrijding. Hoe ouder ze werd, hoe minder ze kon begrijpen waarom je tegen vermoeidheid zou moeten vechten. Pijn doorstaan, kanker bestrijden, een verloren liefde overleven, zorgen dat je gezond blijft en fit, je ontwikkelen en uitgroeien tot een goed mens, als je binnenkort toch onder de zoden ligt, door iedereen vergeten.

Elke ochtend, vroeger, toen ze nog regelmatig in haar woonkamer kwam en ruggen van boeken had gestreeld, was ze met een plooirok, een bruin gebreid vest en stevige lage schoenen naar haar werk gegaan en had ze zich kunnen vinden in haar rol als museummedewerker. De hele dag door was ze aangenaam alleen, slechts af en toe kort gestoord door schoolklassen die vol verbazing voor de nagemaakte holen met mensen uit het stenen tijdperk en kampvuurtjes stonden. Het enige wat de kinderen wilden, was naar die steentijdmensen toe klimmen. Dat moest verhinderd worden, want behalve zichzelf was niemand bevoegd over de glazen scheidingswand te stappen en naast het kampvuur te gaan zitten, dat van rode gloeilampen was gemaakt. Als er geen schoolklassen waren, bracht ze het grootste gedeelte van de dag naast de interessante roodharige mannen door en wachtte ze tot ze zouden gaan praten. Net als veel jonge vrouwen opgevoed door een alleenstaande, meestal afwezige moeder wist ze niets over het andere geslacht en droomde ze van mannen die beschikten over die mengeling van fysieke kracht, gewelddadigheid en een laag voorhoofd, die gepaard gaat met iets wat breekbaar en zacht is. Ze moesten anders zijn dan de mannen in haar stad, die in directies zaten, die superieuren waren zoals de kameraad museumdirecteur, bij wie de vrouw af en toe moest verschijnen om met hem het vijfarenplan te bespreken. Een papperige man met een halfkale kruin, die zich behalve door het

bezit van een mannelijk geslachtsorgaan in niets onderscheidde.

Het emancipatorische effect van het reële socialisme bestond daarin dat alle vrouwen werkten, dat ze elk beroep, van hoofdopzichter tot hoogleraar, konden uitoefenen, zelfs móésten uitoefenen, de economie draaide immers niet geweldig, en dus moesten de vrouwen eveneens aanpakken en waren ze nodig, elke hand was nu nodig, de vrouwen beschikten over geld dat niets waard was, en de mannen beschikten over de macht om te beslissen.

Nadat de vrouw na jaren nog altijd geen promotie had gemaakt, zag ze zichzelf op zekere dag als vrouw van middelbare leeftijd, die destijds begon als je tegen de veertig liep, in een plooirok naast een plastic kampvuur zitten. Ze had zich afschuwelijk gevoeld. Voor al die aanpassing, al dat goede gedrag en haar stiptheid kreeg ze nooit een bedankje, ze zou oud worden in dit museum en in haar vochtige kleine woning.

Een halve fles wodka dronk ze die avond, verrast door de weldadige uitwerking ervan. De volgende dag had ze ontslag genomen en was ze bij de volkssolidariteit als bejaardenverzorgster gaan werken, samen met vele anderen die niet meer in de pas liepen. Alcoholisten, mensen die tevergeefs hadden geprobeerd de republiek te ontvluchten, soldaten die weigerden hun dienstplicht te vervullen.

Bejaardenverzorgers waren mensen zonder hoop, in leven gehouden door de aanblik van degenen in wie nóg minder levenslust over was, op de laatste meters.

Al op haar eerste werkdag schoof ze de matras naar haar keuken en leegde ze de kasten om plaats voor alcohol te maken.

Drie jaren waren genoeg geweest om in haar nieuwe bestaan deel te gaan uitmaken van een randgroep, die overigens in haar land zeer groot was, en de geur van haar uitwasemingen als normaal te beschouwen. Aan een kind zou ze ook nog wel wennen.

In de weken daarop raakte de vrouw in een ritme dat ervoor zorgde dat ze niet meer hoefde na te denken, want daar zijn ze immers voor gemaakt, die rituelen met hun vaste verloop, als levensbehoudende maatregelen. Ze dronk haar koffie, gaf het kind te eten, stopte het samen met luiers en drie vooraf bereide klontersjes in een rugzak en begaf zich naar haar werk, ze reed over landwegen, door kleine dorpjes in het haar toegewezen gebied om er langs te

gaan bij oude mensen, die veeteerden in huizen die ergens anders ruïnes genoemd zouden worden.

Vanuit de verte leken de dorpen van het socialistische land op de schilderijen van Hollandse impressionisten, vakwerkhuisjes en rookpluimen alom, zodat de romantische rillingen je over de rug liepen.

Maar als je wat beter keek, waren de dorpen niets anders dan opvanggestichten voor gestrande asociale. Met een Konsum, die rode en witte kool verkocht, elke dag twee uur. De huizen, die zich tot op het stro van hun pleisterlaag hadden bevrijd, lagen erbij met kierende ramen, hier en daar gebroken glas vervangen door karton, met in de donkere kamers ijzeren kachels en natuurlijk geen kolen. Waarom ook, het was immers zomer. Ze hadden geen hout om het fornuis aan te steken, de gepensioneerden, of om water te koken voor koffie. Waarom ook, zonder wodka was de koffie niet te drinken, en wodka kon je ook onverhit drinken. Het socialisme was de oude mensen vergeten, ze waren alleen geschikt voor zwart-witfoto's in de krant, want als iemand een keer zijn honderdste verjaardag haalde, was altijd ook de partijvoorzitter met een bos anjers ter plaatse.

Het reële socialisme leek wel een architectentekening. Nieuwe gebouwen met voorpleinen waarover figuren slenteren in de schaduw van bomen. De gebouwde werkelijkheid bestond dan toch altijd weer alleen uit opbergboxen met tochtige, uitgestorven pleinen. Het gelukkige volkslichaam wilde maar niet voor de dag komen, waarom niet, verdorie nog aan toe. Ze waren allemaal bedrogen, het Westen was hun door de neus geboord, net als de yoghurt, en de collectieve communistische extase liet op zich wachten. De mooie foto's van lachende jonge mensen op tractoren, bereid om te paren en voorzien van gezonde genen, onze bovenste beste landbouwcoöperaties, en wat was daarvan terechtgekomen? Instortende oude gebouwen met daarin stinkende verslaafden.

Durfde je weer niet naar de wc te gaan, vroeg de vrouw aan een oude man, wiens houten vloer bezaaid was met verfrommelde kranten. Het is ook zo koud, zei de man, en dan komen ze van onderen en bijten me in mijn billen. Ja, zei de vrouw, dat komt voor. Al het kwade komt van onderen, zei ze en reflexmatig keek ze naar de grond, daar lag haar kind en het zweeg. Het leek te dromen. Kan

het dromen, in dat hoofd zitten toch nog helemaal geen beelden die het kan samenvoegen. Dromen baby's net als honden die hazen achternazitten? En denken honden in hun droom: hé, een haas, laat ik daar eens achteraan hollen? Vergeleken met apen, octopussen en groentesoorten bakken baby's er bij een intelligentietest niet veel van, zet je ze naast primaten, dan kunnen ze nog geen banaan van een potlood onderscheiden. Dat mensen, ook als ze volgroeid zijn, tot niet veel meer in staat zijn dan de plaats waar ze zich ophouden met uitwerpselen te besmeuren, is een treurig gegeven. De vrouw raapte wat kranten op van de vloer van de gepensioneerde. Haar kind lag zwijgend naar de oude man te kijken. Je kind kijkt me aan, zei hij, en hij begon te beven, vanwege de kou en omdat hij nog niet dronken genoeg was. Ja, het kijkt altijd alleen maar. Het zegt niets, het huilt niet, het lijkt zich te schamen als ik het verschoon, eerlijk gezegd, ik griezelen een beetje van dat kind, heb je wat te drinken? vroeg de vrouw, en toen ging ze bij de gepensioneerde man zitten, dronk van de alcohol die iemand in het dorp zelf had gestookt, en dacht na over haar toekomst. Als er geen wonder gebeurt, eindig ik vroeg of laat net zoals die oude man, en dat was niet bepaald een vooruitzicht dat je met bokkensprongen zou willen vieren.

Voor de oorlog was de oude man boer geweest. Een paar hectare land, verschillende soorten vee, zijn ouders in de aanbouw, zwaar werk, ruwe handen, oorlog verloren, jammer. Want daarna werd iedereen in het dorp onteigend, alleen noemde niemand dat zo. Het land werd staatseigendom. Er ontstonden agrarische productie-coöperaties, waar iedereen tegen slechte betaling werkte, zoals vroeger alleen de knechten. Net knechten, zeiden de boeren en ze spuugden op de grond, want boeren zonder land, daar klopt iets niet, ze spuugden op de grond en vervolgens dronken ze om de oude tijden te betreuren, zichzelf te betreuren, in dit dorp dat verviel, in hun huizen die tochtig waren, terwijl er in de stad toch nieuwbouw was. De melkmachine was ook in aangeschoten toestand te bedienen, de plaatselijke Konsum verkocht Rosenthaler Kadarka, jenever en Bärenblut. Naast nog wat andere basislevensmiddelen.

Proost, Heidi.

De oude man had zijn verval niet bewust meegemaakt, er was niets meer in hem wat zichzelf had kunnen observeren wanneer hij

's ochtends ontwaakte in het al jaren ongewassen bed, waarin nooit een vrouw had geslapen, want er was altijd iets tussen gekomen, het kalfje, iets. Zoals vrijwel iedereen van zijn leeftijd in het dorp was hij vroegtijdig gepensioneerd toen zijn ongefallenstatistiek een te negatief effect op het vijfjarenplan kreeg. Vroeg of laat konden de collectieve boeren in de melkcarrousel zelfs de vacuümzuiger niet meer aan de uiers bevestigen, om nog maar te zwijgen van het bedienen van zwaar materieel. Hoeveel benen waren er niet in hakselmachines terechtgekomen of hoeveel slapende boeren in maaimachines, en als ze gepensioneerd waren, zaten ze thuis en keken ze naar wat er op hun muren woekerde.

De oude man waste zich nauwelijks, hij at niets anders dan ma-kreel in tomatensaus, waar kwamen die duizend blikken in de kelder eigenlijk vandaan, hij dronk en wachtte tot de dag verstreken was en hij weer in zijn bed kon gaan liggen.

Dat kind staart me aan, neuzelde de oude man, hij had geen tanden meer en een kunstgebit had hij nooit laten maken, want dat was iets voor oude mensen en zoals de meeste mensen had hij zich ingekapseld in een bepaalde fase van zijn leven die niets met ouderdom te maken had.

Ach, laat dat kind toch met rust, zei de vrouw. In hoog tempo had ze drie waterglazen jenever achterovergeslagen, en de woning van de man kwam haar nu voor als iets vriendelijks uit haar jeugd. Misschien had het met vakantie te maken. Of met haar grootvader, hoewel ze zich niet kon herinneren er een te hebben gehad.

De agrarische massaproductie is in antagonistische tegenspraak met de evolutie, zei de vrouw. Dit land is een tot gevangenis verworden monocultuur. Op sommige dagen klonk er in haar brein iets door van vroegere tijden, toen ze nog hoop had en in verandering geloofde. Nu was ze een overtuigde pessimist, ze zat naast de oude man, die knikte, jaja, monocultuur, mompelde en met zijn voet op de vloer een stuk krant naar links schoof.

De baby bewoog, het zag eruit als een oude Chinees die aan tai chi deed. Als iemand de langzame zorgvuldigheid zou hebben gezien waarmee het kind zich op zijn zij draaide, had hij kunnen zeggen: is dat voor een baby geen merkwaardige beweging? Maar niemand keek.

Het kind vond het vervelend om door te hard te huilen duidelijk te maken dat het zich niet op zijn gemak voelde. Misschien stemde dat overeen met zijn karakter, of de intelligentie van baby's is toch groter dan verondersteld, hij leek te beseffen dat huilen hem niet verder zou helpen. Zijn luier zou niet verschoond worden, niet in de komende uren, 's avonds misschien, thuis, op de matras, als de stank te hevig was geworden en voordat de vrouw weer voor haar nachtelijke ronde op pad ging.

Wankelend kwam de vrouw overeind, pakte haar spullen, inclusief het kind, en waggelde over de met kranten bezaaide vloer. Nog voordat ze zijn kamer verlaten had, was ze de oude man al vergeten, en ook die wist niet meer waar hij eigenlijk was, hij staaarde naar de muur en bedacht wat hij nu eens zou drinken.

Zonder uitvoerig afscheid te hebben genomen bevond de vrouw zich daarna weer op een landweg, in zo'n goed humeur dat ze zin had om te lachen en te zingen. En haar kind, wat was dat toch een wonderbaarlijk kind, en hoe het haar begreep, haar uiteenzettingen over de grote verbanden, en hoe ze toch alles beter wist, als er nu maar iemand naar haar wilde luisteren! Ze bewoog alsof ze in een ballon zat. In een ander smerig dorpje werd ze opgewacht door een oude vrouw met ernstige hemiplegie, ze was de sint-bernardshond van de plattelandsbevolking. De vrouw was nu vrolijk gestemd, misschien een halfuur, totdat het alcoholgehalte daalde en de euforie plaatsmaakte voor een gevoel van onpasselijkheid.

Als kromme vingers stonden de fruitbomen langs de weg, die vol gaten zat. Ossen konden zich daarin verbergen, en de vrouw zag haar benen te dicht onder zich om ze lange ledematen te kunnen noemen. Haar mond en haar hoofd vulden zich met vochtige watten. Ze had een slok nodig, of een bed. En ze had iemand nodig, maar niet dit kind dat aan haar hing. Bij de helderheid die ontstond, kwam die afgrondelijke verveling die mensen kennen als ze niet in zichzelf aanwezig zijn.

De vrouw hurkte langs de rand van de weg, ze staaarde naar de appelbomen, de wilde kervel, de klaprozen. Geen reactie.

Er is ook helemaal geen prikkel om te ontkomen aan de alcohol, die zich als een beige deken over de omgeving uitspreidt. De kleurloze mensen, die in hun plastic kleding over de straten zwalken, de

eendere koppen met gesprongen adertjes en dun vlasblond haar, die papperige, treurige kinderhoofden met hun waterige ogen, als lege vijvers. Dat houdt toch geen mens uit.

Voordat de vrouw om zichzelf begon te huilen, had ze heel even een korte droom waarin ze zag hoe het zou kunnen zijn. Een wieg en geschilderde wolken op het plafond, een speelklok en zijzelf, hoe ze in zachte vloeiend vallende gewaden innig met haar kind op de arm door een woning schrijdt, over witgeverfde vloeren. En toen was het moment alweer voorbij, het idee van een gevoel verdwenen, alleen dat wurm was er nog, dat haar met zijn blik waanzinnig maakte, die kunnen toch helemaal niet zo kijken, die vervloekte baby's, alsof ze je verachten. Dat was een dwangvoorstelling van haar geworden, de ogen van de baby, die haar overal volgden, ook 's nachts in de kroeg waar ze zat, omringd door mannen die kolensjouwer waren of nachtwaker, maar meestal invalide, en asociaal waren ze allemaal, en ze dronken met de vrouw, die ze in het normale leven nooit zouden hebben mogen aanraken, en ze loste op in spiritus en iedereen mocht een keer toetasten.

Onafgebroken werd ze gadeslagen door de ogen van dat niets, dat ze overal met zich meedroeg, dat ze naast zich legde, wiens uitwerpselen ze verwijderde; het keerde zich niet eens naar haar toe, nu niet, hier onder de boom waar ze zat, te moe voor het leven, en thuis niet, wanneer ze zich waste, ze de kolensjouwer van zich af waste of de huismeester, daarna keek het haar aan, en ze meende een veroordeling in zijn blik te zien.

Ik haat je, mompelde ze, en het kind keek haar aan met een blik als die van een hond die de deur uit wordt gezet. Ze verachtte het kind omdat het bij haar was, op de plek die ze zo haatte. Hoe tevredener de baby leek, hoe meer ze hem in zijn zij stompte om hem een onbehaaglijk gevoel te bezorgen, om hem zover te krijgen dat hij vertrok, met die stomme luiers van hem onder zijn arm, met zijn eigenaardige lijf, zijn andersoortigheid, onkwetsbaarheid en puurheid. Ze was immers zo gekwetst door de grote teleurstelling die de buitenwereld haar had bezorgd.

Vroeger had het leven vaak aan het hoofdeinde van haar bed gestaan en zacht gefluisterd: hé, jij mooi meisje, ik sta voor je klaar. Daarna was het verdwenen, het leven. Wat er overbleef waren keu-

kenmeubels en de hoop dat er plaatsen bestonden waar andere aggregatietoestanden gecreëerd werden dan die waarin zij allemaal rondreven. Buiten hadden de jaren vijftig gestaan, de kleinburgerlijkheid droeg een hoofddoek, had een anjer in het knoopsgat en verstikte de jeugd met bekrompenheid. In deze wereld van afbrokkelende voorgevels, enkele auto's met tweetaktmotor, rode en witte kool in de altijd donkere winkels, nylon stoffen en huishoudschorten zou haar toekomst nooit plaatsvinden. Ze droeg de blauwe blouse van de jeugdbeweging en kreeg een diploma en een baan en was 's ochtends al zo moe dat ze haar benen nauwelijks over de rand van haar bed kon krijgen. Het was een moeilijk leven in het kleine socialistische land, zonder goden die de wereld in verhalen konden vatten. Goden die in miljoenen parallelle levens een alomvattende orde brachten en die voor zingeving zorgden. Nu was er alleen het heden zonder enig verbindend element, behalve dan de partij en de opdracht een toekomst vorm te geven. Maar een toekomst is toch geen orde. Een toekomst was niets, en geen God die uit het niets een wereld zou kunnen vormen.

Er was geen alcohol. De hoofdpijn nam af, de slechte zin bleef, waarom eigenlijk, er was niets mis met haar omgeving. Het zag eruit als elke andere plaats in Midden-Europa, de appelbomen keurig onderhouden, de straten geasfalteerd. En als het zomer was, af en toe was het toch zomer, dan was dit kwieke lopen over landwegen een soort meditatie, als dat woord toen al bestond, maar dat betekent in elk geval dat je niet iets onzinnigs aan het denken bent.

Ze vond zichzelf te belangrijk, de vrouw; zoals alle depressieve mensen was ze ervan overtuigd dat alles tegen haar samenspande, maar op het simpele idee dat niemand iets om haar gaf en dat dit kind de enige mens was voor wie ze iets kon betekenen, bij wie ze alles goed kon doen, op dat idee kwam ze niet.

Het was bijna avond toen ze een dorp bereikte dat merkwaardig veel leek op het dorp dat ze uren daarvoor had verlaten. Een straat, tien huizen, een kroeg die al jaren dicht was. Een hond was er niet. Er zijn niet eens honden in dit systeem, zei de vrouw, en het kind leek te knikken. Toto was inmiddels een paar maanden op de wereld, en het zou interessant zijn geweest hem te vragen of hij zijn leven wilde voortzetten. En zo ja, waarom. Alles wat hem tot dusver

was overkomen, leek nauwelijks geschikt om zin in nog eens negentig jaar op te wekken.

De vrouw zou binnen afzienbare tijd besluiten afscheid van het kind te nemen. Alleen gebleven takelde ze af en vijf jaar later zou ze in een slechtgehumeurde nacht om twee uur drieënveertig in haar bed stikken in een boterham met makreel. Op de begrafenis was niemand aanwezig behalve de kameraad crematoriumdirecteur.